

V. Plevza, Slovenská štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ,
Práca, Bratislava 1971, str. 364

Známý slovenský historik V. Plevza predkladá čtenářům knihu, která je zatím nejsouhrnnější interpretací této problematiky. Zachycuje v hlavních rysech období od 2. poloviny 19. století, včetně tehdejších snah o federativní uspořádání Rakousko-Uherska až po rok 1968 a problematiku vytváření československé federace.

Prvá část knihy pod názvem "Cesta k leninskému chápání slovenské otázky v československém státě" tvoří většinu knihy (str. 13-235) druhá část "Zápas o československou federaci" (str. 239-253) se zabývá touto problematikou v roce 1968.

Šest kapitol první části Plevzovy práce sleduje jednotlivé etapy historického vývoje v této oblasti v ideologii a politické praxi buržoazních politických stran a směrů a socialistického, resp. komunistického hnutí.

V první kapitole "Od ideje federalizovaného Rakouska k československé státnosti" zkoumá autor nejprve koncepci československé národní jednoty, její historické, ideologické a sociální kořeny a vztah k této koncepci na slovenské a české straně v různých politických seskupeních. Zvláštní pozornost věnuje čechoslovakismu v politické praxi na přelomu 19. a 20. století, zejména Masarykově úloze v propracování této koncepce a jeho vlivu na slovenské prostředí (hlasismus). V této souvislosti rozebírá politiku sociální demokracie v národnostní otázce a ukazuje, v čem spočívaly její nedostatky, upozorňuje i na rozdílnosti mezi sociálně demokratickým hnutím českým a sociálními demokraty na Slovensku, které měly svůj původ nejen v rozdílech ideologické a politické úrovně, ale i v celkově odlišných podmínkách jejich působení v rámci Rakouska či Uherska.

V druhé kapitole "Revoluční alternativa řešení slovenské otázky v Československu" autor, který před tím vyložil buržoazní chápání slovenské otázky do VŘSR, kriticky zkoumá řešení slovenské otázky v období vytváření ČSR a vztah k česko-slovenskému uspořádání uvnitř sociální demokracie v českých zemích a na Slovensku i rozporné tendence v souvislosti s rozštěpením sociální demokracie na revoluční a reformistické křídlo.

Třetí kapitola "KSČ a slovenská otázka v předmnichovském období"

je věnována zkoumání této problematiky a jejích složitých peripetii v ideologii a politice KSČ v jednotlivých etapách vývoje buržoazní ČSR. Autor kriticky zkoumá, jak se KSČ postupně propracovávala ke správnějšímu a hlubšímu pochopení národnostní otázky a zvláště i slovenské otázky a jejího vztahu k třídnímu boji revolučního proletariátu o vydobytí politické moci a socialistickou přeměnu společnosti. Autor oceňuje úlohu B. Šmerala v prvním období vzniku a formování KSČ a zkoumá specifické podmínky a vlivy, které působily na politickou činnost KSČ v tomto období. V dalším při zkoumání vývoje KSČ od V. kongresu KI po V. sjezd KSČ objasňuje v souvislosti s počínajícím úsilím o bolševizaci strany i působení Klementa Gottwalda na Slovensku. Vysvětluje příčiny levičácko-sektářských tendencí, které byly na Slovensku zvlášť silné a spočívaly v odlišné sociálně třídní diferenciaci obyvatelstva na Slovensku. Po výkladu zostřování národnostních rozporů včetně rozporů v česko-slovenských vztazích v období hospodářské krize 30tých let sleduje autor politiku a ideologii KSČ v období jejího boje za zachování Československé republiky a ukazuje, jak KSČ při stanovení nové strategicko-politické orientace lidové fronty postoupila i v chápání slovenské otázky a jejího významu v antifašistickém demokratickém zápase i v perspektivě příštího socialistického vývoje.

Čtvrtá kapitola je věnována problematice československé a slovenské státnosti v období 2. světové války, názorům a postojům KSS a jejích vedoucích orgánů k otázce budoucího začlenění Slovenska, zda se má stát sovětskou republikou či zda má opět dojít k obnovení československé státnosti. Podrobný výklad věnuje též známé problematice vývoje názorů moskevského vedení KSČ k této otázce a problematice vytváření nových koncepcí obnovení československé státnosti v době slovenského národního povstání, při jednání delegace SNR s prezidentem Benešem v Londýně a posléze v Moskvě při přípravě nového vládního programu. Rozebírá důvody, proč původní federativní myšlenka SNR z doby povstání nebyla v Košickém vládním programu akceptována a proč nakonec bylo voleno jiné politické řešení, které mělo ve formě politické autonomie zajišťovat rovnoprávnost slovenského národa v lidově demokratickém Československu.

Poslední dvě kapitoly se zabývají vývojem slovenské otázky a jejího řešení již v lidově demokratickém, resp. socialistickém Československu. Pátá kapitola postihuje komplikovaný politický zápas mezi Květnem 1945 a Únorem 1948, v němž přístup k slovenské otázce a jejímu řešení měl značnou roli v politických třídních zápasech. Vysvětluje, jak se v tomto období upevnilo - proti původním představám vedení KSS z doby SNP asymetrické státoprávní uspořádání československých vztahů v ČSR. Věnuje přitom pozornost vnitrostranickému vývoji, kdy do čela

KSS místo povstaleckého vedení přišel V. Široký a důsledky, které tyto kádrové a s nimi spojené politické a ideologické změny měly na vývoj a politiku KSS. Šestá kapitola je letným přehledem vývoje asymetrického státoprávního uspořádání, ideologických a politických problémů v československých vztazích, jak se projevovaly v politice KSČ od přijetí Ústavy 9. května po Únoru 1948, v padesátých letech, v době přijetí Ústavy ČSSR z roku 1960 až do roku 1968.

Druhá část knihy se zabývá komplikovanou problematikou kritiky dosavadního asymetrického uspořádání a přípravou federalizace ČSSR v průběhu roku 1968 z hlediska společenskopolitické úlohy otázky federalizace ve slovenském národně politickém životě a na pozadí rozporného společenskopolitického vývoje a krizových jevů narůstajících pod vlivem protisocialistických a revizionistických tendencí. Na rozdíl od první části, která zachycuje poměrně dlouhé historické období a je proto členěna podle historického hlediska na výklad kratších vývojových etap, v druhé části autor zvolil kombinaci časového a problémového kritéria. Nejprve se zabývá kritikou asymetrického uspořádání a přechodem od této kritiky k návrhům na nové federativní státoprávní řešení a jejich konkrétním rozpracování, jehož iniciátorem byly ÚV KSS a SNR. V dalším se zabývá problematikou etapového přístupu k vytvoření federativního uspořádání s nímž počítal akční program KSČ z dubna 1968, spornou otázkou termínů k uskutečnění nového státoprávního systému, vytvoření českého národního orgánu jako předpokladu federalizace na české straně a velmi konfliktní otázkou tzv. trojfederace, s níž přišel tehdy jihomoravský KNV, a kampaní kolem postavení Moravy a Slezska v rámci čs. federace, kterou organizovala tzv. Společnost pro Moravu a Slezsko. Konečně charakterizuje hlavní zásady čs. federace a rozebírá jisté střetové situace, k nimž docházelo při konfrontaci různých stanovisek z české a slovenské strany, se strany politických představitelů, odborníků apod. při propracování výchozích principů nového státoprávního uspořádání. Autor uvádí, jak byly tyto rozpory vyřešeny a jak probíhala práce odborné vládní komise pro přípravu nového státoprávního uspořádání i dalších politických a státních orgánů v závěrečné fázi prací na čs. federaci v září a říjnu 1968, než došlo v Národním shromáždění k přijetí ústavního zákona č.143/1968 Sb., o čs.federaci, který vstoupil 1. ledna 1969 v účinnost.

Předností práce je autorův postup, který v historickém vývoji charakterizuje politické a ideové proudy a síly v jejich rozporném působení v českém a slovenském politickém táboře. Výklad se snaží postihnout objektivní i subjektivní podmínky a vlivy, z nichž jednotlivé politické tendence a ideologické koncepce, zejména uvnitř KSČ a v jejím rámci v KSS vycházely, včetně úsilí o vystižení úlohy jednotlivých po-

litických osobností. Pozitivně je třeba hodnotit i autorovu shahu o konkrétní výklad jednotlivých historických jevů ideové a politické povahy i státoprávních projektů v jejich proměnlivém historickém významu vzhledem k jejich sociálně třídnímu obsahu i vzhledem k měnící se vnitřní i zahraniční politické situaci (např. rozbor požadavku autonomie v programových koncepcích KSČ a Hlinkovy lidové strany za buržoazní ČSR).

Toto autorovo úsilí není však v analýze jednotlivých časových údobí stejně úspěšné. Zdařilé je zejména v části zabývající se výkladem o slovenské problematice v rámci Rakousko-Uherska, buržoazní ČSR a v době 2. světové války. Pozdější výklad vývoje lidově demokratické ČSR, ať již v období Února 1948, přípravy Ústavy 9. května nebo v dalších obdobích, postihuje především jevovou stránku těchto historických procesů. Některé závažné otázky zůstávají nedostatečně vysvětleny, např. příčiny toho, že KSS, resp. její vedení neusilovalo o včasnější nápravu v česko-slovenských vztazích, souhlas představitelů vedení KSS v roce 1960 při přípravě nové ústavy se státoprávním řešením, které dále omezovalo pravomoc a působnost slovenských národních orgánů. Subjektivní faktory, jako např. působení skupiny V.Širokého ve vedení KSS nejsou objasněny v širších společensko-politických souvislostech.

Citelným nedostatkem je i to, že autor věnuje poměrně malou pozornost vývoji v šedesátých letech, kdy se v této sféře projevil vliv rehabilitace vedoucích činitelů KSS z doby SNP, neoprávněně obviněných z buržoazního nacionalismu i ve vzrůstajícím úsilí o kritickou teoretickou analýzu česko-slovenských vztahů a jejich státoprávní úpravy na společenskovědním úseku i v sílících politických tendencích o nápravu státoprávního uspořádání vztahu Čechů a Slováků, jimiž se vytvářely politické a ideologické předpoklady pro příští principiální dořešení státoprávní otázky na bázi federace.

Některým partiím práce rozebírajícím vývoj od roku 1945 by rovněž prospěla hlubší analýza vztahu revolučního třídního boje dělnické třídy k státoprávními formám řešení národnostních vztahů a hledisko vytváření státoprávních forem jako procesu poznání a revoluční tvůrčí praxe. Větší pozornosti by zasluhoval též rozbor ideologie zdůvodňující asymetrické uspořádání a problematika jejího překonávání. Uplatnění zmíněných hledisek by vedlo i k hlubšímu, méně aprioristickému zdůvodnění federativního uspořádání jako optimálního řešení národnostních vztahů v našich podmínkách.

(Pokud jde o historiografii šedesátých let, autor nepřesně uvádí, že komisi k přezkoumání buržoazního nacionalismu u vedoucích představitelů KSS vedl J. Lenárt, ve skutečnosti ji vedl pouze na začátku prací, později jejím vedením byl pověřen Vl. Koucký.

V druhé části o vlastním průběhu prací na novém státoprávním uspořádání ČSSR autor využívá toho, že jako tajemník odborné vládní komise pro přípravu nového státoprávního uspořádání se účastnil přímo mnoha jednání o těchto otázkách a mohl též využít přístupu k širokému materiálu v této věci. V této části se zároveň projevuje i krátký časový odstup od těchto událostí, i nedostatečná analýza některých otázek i konkrétních návrhů v průběhu velmi komplikovaného a rozporuplného vývoje. V důsledku toho některé závažné otázky zůstávají neobjasněny a některé návrhy jsou posuzovány nekriticky, ačkoliv s odstupem času jsou jejich nedostatky a jednostrannosti zřejmé.

Tak například je opomenut rozbor výsledků jednání prosincového a lednového pléna ÚV KSČ z přelomu let 1967 a 1968 v této relaci, který by mohl objasnit i příčinu koncepce tehdejšího etapového přístupu k novému státoprávnímu uspořádání. Při posuzování některých českých návrhů z oné doby autor zůstává u jejich obecné charakteristiky z této doby, motivované určitými obavami na slovenské straně o osud federativních snah, aniž však je rozebírá z hlediska obsahového (státoprávního a ekonomického).

Autor oprávněně vyzvedá iniciativu komise SNR, která na jaře 1968 připravila návrh zásad ústavního zákona o československé federaci, nekriticky však přechází jeho, vzhledem ke krátkosti času na jeho přípravu i k tehdejším rozporným vlivům pochopitelné jednostrannosti a nedostatky, které se částečně podařilo překonat v průběhu prací na návrhu ústavního zákona o československé federaci. Některé z nich však zůstaly i ve vlastním zákoně (úst. zák. 143/1968 Sb.) a byly poměrně brzy při hodnocení zkušeností z fungování československé federace překonány ústavní novelou z konce roku 1970. Máme tu na mysli např. tézi o národních ekonomikách, na níž byl původně založen článek 4 ústavního zákona jako dominujících ekonomických elementů, resp. tézi o ekonomické svébytnosti českého a slovenského národa, místo základního východiska jednoty československé ekonomiky jako rozhodujícího faktoru hospodářského vývoje při zajištění potřeb obou našich národů. Odtud plynuly i další důsledky pokud jde o vymezení kompetence federace a republik v ekonomické sféře, zejména omezení řídicí a sjednocující funkce federace a kompetence jejích orgánů. Týkalo se to i dalších stanovisek ze slovenské strany v oné době, kdy např. se podceňovala potřeba jednotné zákonodárné úpravy pro celou federaci v řadě úseků hospodářského, sociálního a kulturního života, dále se odmítala potřeba nejvyššího soudu na federální úrovni apod. To platí i pro některé další státoprávní a ekonomické otázky, které autor přehlíží, zejména proto že se koncentruje na celkový politický výklad. Taková podrobnější ana-

lýza některých dílčích otázek by prospěla i celkovému kritickému rozboru a hodnocení, o které autor usiluje.

Přes výhrady, bez nichž se těžko obejde hodnocení práce, podávající tak obsáhlý úsek naší novodobé historie a sledující přitom monografické zpracování tak teoreticky náročné a komplikované problematiky jakou je otázka politického a státoprávního řešení národnostních vztahů v československé státnosti, přísluší V. Plevzovi zásluha, že ji poprvé v takto celistvém průmětu zpracoval a že tím dává podnět pro její další zkoumání jak z hledisek historických, tak státoprávních i jiných společenskovědních oborů.

Jiří Grospič